

Maria Janus*

TEATR LALEK W SZWAJCARII. REKONESANS Z ZASTOSOWANIEM METODY *DESK RESEARCH*

Środowisko lalkarskie jest stosunkowo niewielkie, odnosi się wrażenie, że wszyscy się znają. Na międzynarodowych festiwalach spotyka się lalkarzy z najodleglejszych, nieraz bardzo egzotycznych części świata. Podgląda się techniki, czasem wynikające z tradycji ludowej czy rytualnej i, co nie mniej ważne, rozmawia się w kulisach. Sama jestem częścią tej społeczności – jako aktywna lalkarka – absolwentka Wydziału Sztuki Lalkarskiej Akademii Teatralnej w Białymstoku oraz Staatliche Hochschule für Musik und Darstellende Kunst Studiengang Figurentheater w Stuttgarcie, a od niedawna również badaczka teatru.

Jednak pytanie o teatr lalek w Szwajcarii – o to, czy jest popularny i jak jest zorganizowany, uświadomiło mi lukę w mojej wiedzy i doświadczeniu. Nie mogłam sobie przypomnieć występu żadnego szwajcarskiego lalkarza. Teatr lalek jest gatunkiem niszowym, nie mogłam liczyć na znalezienie informacji w bibliotece – wiele ogólnych opracowań o teatrze (a te poświęcone teatrowi szwajcarskiemu nie są liczne) nie dotyka nawet tego tematu. Skłoniło mnie to do zastanowienia się nad innym możliwym sposobem poszukiwań interesujących mnie informacji. Oczywiście dziś jest przeszukiwanie stron internetowych, wykorzystanie wyszukiwarek, zwłaszcza najpopularniejszej oferowanej przez amerykańską firmę Google. Celem tego artykułu jest nie tylko przybliżenie środowiska lalkarzy w Szwajcarii, ale też refleksja metodologiczna nad możliwościami i ograniczeniami badań wykorzystujących przede wszystkim informacje umieszczone w Internecie.

Przeglądanie informacji umieszczonych na stronach www, wyszukanych dzięki wpisaniu odpowiednich haseł w wyszukiwarce stron internetowych, to przede wszystkim metoda na rozwiązywanie problemów codziennego życia. W Internecie sprawdzamy dziś rozkłady jazdy, godziny otwarć instytucji czy skład i sposób stosowania leków. Coraz więcej prac domowych uczniów i studentów bazuje na wiedzy z Wikipedii, która wyparła swoje papierowe poprzedniczki. Analiza danych pozyskanych w wyszukiwarce Google pozwala na szybkie zorientowanie się w temacie. Ten sposób badań, zwykle bardzo wstępnych, można zaliczyć do grupy *desk research*, czyli jednego z typów metod analizy danych zastanych. Polega ona na analizie danych wtórnych, które istnieją przed rozpoczęciem prac badawczych. W związku z tym nie wymagają one prowadzenia badań terenowych. Są istotne

* Uniwersytet Łódzki.

z punktu widzenia tematu badania i mogą być pomocne przy ustalaniu zakresu badania, problemów, hipotez czy prób badawczych. Analizie danych zastanych podlegają najczęściej dostępne publikacje, raporty z wyników badań, dane statystyczne, dokumentacja projektu, bazy danych czy informacje dostępne w Internecie. Kolejną potencjalnie ważną formę danych zastanych stanowią dane wtórne, uzyskiwane na podstawie ustaleń empirycznych innych badaczy. Z analizy danych zastanych płynie kilka korzyści: są niereaktywne, zazwyczaj korzystanie z nich nie generuje dużych kosztów. Z drugiej strony, w badaniach socjologicznych są szczególnie istotne, kiedy badacz skupia się na analizie zmieniających się w czasie wydarzeń bądź zachowań. Są również cenne, kiedy badane zagadnienia wydają się zbyt drażliwe albo ulotne, aby można je było poddać bezpośredniej obserwacji bądź pytać o nie wprost. Jednakże badacz korzystający z danych zastanych powinien mieć na uwadze kilka potencjalnych problemów: dane zastane nie zawsze są gromadzone w sposób bezstronny, a współczesne skomputeryzowane bazy danych nie są wolne od błędów¹.

Podstawą wszelkich naukowych poszukiwań jest określenie przestrzeni, której te dociekania dotyczą. Już sama definicja „teatru lalek” nastrocza problemów. W mojej praktyce spotykam się właściwie wyłącznie z pojęciem „teatr lalek”, sporadycznie z określeniem „teatr ożywionej formy”. Jednak w *Słowniku terminów teatralnych* Patrice Pavis² nie umieścił hasła „teatr lalek”. Znajdujemy zamiast niego odnośnik do haseł „marioneta i aktor” i „teatr przedmiotu”. Wyjaśnienie drugiego brzmi:

Nazwa, którą coraz częściej zastępuje się określenie „teatr lalkowy”, uważane za nieco deprecjonujące. Teatr przedmiotu obejmuje zarówno różne rodzaje teatru lalkowego (teatru marionetek), jak i instalacje czy niektóre formy teatru plastycznego. Do teatru przedmiotu zbliżają się przedstawienia, w których przedmioty sceniczne traktowane są równoprawnie z grającym aktorem³.

Tutaj podany jest także odnośnik m.in. do hasła „teatr mechaniczny”, gdzie Pavis wyjaśnia, że teatr mechaniczny to teatr, w którym aktorzy zastąpieni są przez marionetki, automaty czy „inne obiekty”. Osobne hasło poświęcono „teatrowi plastycznemu”, którego definicja obejmuje poszerzone znaczenie teatru ożywionej formy:

Teatr plastyczny to rodzaj teatru i inscenizacji oparty w dużej mierze na sztukach plastycznych. Widowiska teatru plastycznego składają się z obrazów o wyszukanej

¹ Por. M. Angrosino, *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, tłum. M. Brzozowska-Brywczyńska, Warszawa 2010, s. 100–102.

² P. Pavis, *Słownik terminów teatralnych*, tłum., oprac. i uzupełnieniami opatrzył S. Świontek, Wrocław 2002.

³ Tamże, s. 535.

formie, których zestawienie w większym stopniu niż tekst tworzy działania sceniczne. Cechą znaczącą teatru plastycznego jest możliwość, dzięki obrazom, bezpośredniego odwołania się do podświadomości zarówno twórcy, jak i widzów⁴.

Pavis sam nazywa określenie „teatr lalek” „deprecjonującym”, lecz proponowany przez niego ekwiwalent nie jest jednak stosowany nawet przez badaczy – choćby dlatego, że wśród lalkarzy określenie „teatr przedmiotu” jest raczej odnoszone do bardzo wąskiej grupy przedstawień, w których w funkcji lalek wykorzystywane są przedmioty codziennego użytku.

We wstępie do książki *Aktor w roli demiurga*⁵ Henryk Jurkowski pisze o lalce występującej w „teatrze budowanym z materii nieożywionej, więc aktorze »teatru nieosobowego«” i dalej tłumaczy:

Teatr nieosobowy nie oznacza dla nas teatru mechanicznego, czy teatru automatów albo robotów, ale teatr żywego biologicznego aktora, który wypełnia swoje posłannictwo gry w warunkach nietypowych dla sztuki „teatru osobowego” z aktorami z krwi i kości na scenie. Aktor teatru nieosobowego działa z ukrycia, tworzy postaci sceniczne z pomocą różnorodnych artefaktów, gotów też jest sam łączyć się z przedmiotem i tworzyć różnorodnego rodzaju hybrydy. Wynika stąd, że teatr nieosobowy jest nieosobowy tylko z pozoru, bo tak czy inaczej sztuka jego zasadza się na pracy aktora⁶.

Lalkę Jurkowski definiuje jako „przedmiot wykonany przez człowieka do gry teatralnej”⁷, sam jednak zestawia to stwierdzenie z refleksją, że obecnie, „w nowej wolności”, aktor-demiurg może grać wszystkim, także lalką wirtualną – przedmiotem, częścią własnego ciała. Właśnie intensywne przemiany teatru lalek w XX wieku, które zdają się trwać do chwili obecnej, utrudniły stworzenie prostej definicji teatru lalek, a wręcz spowodowały dezaktualizację samego idiomu.

Halina Waszkiel w *Dramaturgii polskiego teatru lalek*⁸ również próbuje zdefiniować kluczowe dla moich rozważań pojęcie:

Termin „teatr lalek” to problem zasadniczy. [...] Ważniejsze jest określenie słowa „lalka”. Mieszczą się w jego zakresie zarówno techniki tradycyjne, jak i wszelkie formy mieszane i oryginalne, tworzone na użytek konkretnych spektakli. Niemniej praktyka językowa, zwłaszcza w języku polskim, poprzez skojarzenie lalki teatralnej z lalką-zabawką, uparcie sprowadza szeroki zakres teatru lalek do wąskiego teatru kukielkowego dla dzieci. W rzeczywistości trudno taką formę teatralną znaleźć⁹.

⁴ Tamże, s. 533.

⁵ H. Jurkowski, *Aktor w roli demiurga*, Warszawa 2006.

⁶ Tenże, *Szkice z teorii teatru lalek*, Łódź 1993, s. 7.

⁷ Tamże, s. 73.

⁸ H. Waszkiel, *Dramaturgia polskiego teatru lalek*, Warszawa 2013.

⁹ Tamże, s. 10.

Autorka proponuje użycie neologizmu „animant”.

W języku niemieckim poniekąd udało się uniknąć problemu ze słowem „lalka”. Dawny teatr lalek to „Puppentheater”, a więc dosłownie „teatr lalek”. Jednak od kilkunastu lat stosowane jest z powodzeniem określenie „Figurentheater”, czyli „teatr figur”. Niemieckie „Figur” oznacza również postać, bohatera i kształt¹⁰. Werner Knoedgen tak tłumaczy potrzebę nowego określenia:

„Teatr figur” – co rozumiemy przez ten termin? Czy chodzi tu o pojęciowe do wartościowane skurczonej do formatu zabawki sztuki ludowej? Czy jest to tylko „lepsze” słowo dla „gry lalek”, aby zatuszować dawny kompleks niższości? Albo oznacza się z pomocą „teatru figur” nowopowstałą „dyscyplinę”, animację materiału i przedmiotów, przemieszanie różnych rodzajów „figur i technik”. Czy oznacza on może rozpowszechniające się otwarte formy gry, w których animatorzy są widocznymi obok figur? W samej rzeczy miały miejsce pewne zmiany i młode formy wyrazu są dla nich symptomatyczne. [...] „Teatr figur” jest określeniem, które już od dwustu lat jest w Niemczech wykorzystywane, które jednak dopiero teraz zaczyna się utrwaląć jako nazwa gatunku¹¹.

Autor wiąże więc pojawienie się nowego słowa z zainteresowaniem, jakim cieszył się teatr lalek u niemieckich romantyków. W komentarzu do przytoczonego cytatu Jurkowski za Knoedgenem utożsamia teatr formy z teatrem materialnym (*materiales Theater*), który posiada różnorodne odmiany, takie jak: teatr opierający się na materiale – teatr materiału (*Materialtheater*), teatr korzystający z ukształtowanego materiału – teatr przedmiotu, maski, lalek, różnych środków wyrazu i teatr wykorzystujący części ludzkiego ciała. Popularność i częstotliwość stosowania określeń „Figurentheater” i „Puppentheater” można oszacować przy pomocy metody *desk research*. Wyszukiwanie przy pomocy wyszukiwarki Google hasła „Puppentheater Schweiz” zwraca około 265 000 wyników, podczas gdy zwrot „Figurentheater Schweiz” to 142 000 wyników¹², co wskazuje na umiarkowaną dysproporcję w ich stosowaniu na niemieckojęzycznych stronach internetowych.

W obu wypadkach pierwsza wyszukiwana pozycja to strona szwajcarskiego oddziału UNIMA (<http://www.unimasuisse.ch>). Nie zdziwiło mnie to – we

¹⁰ Internetowy Słownik polsko-niemiecki PWN podaje następujące znaczenia: figura, postać, posąg, kształt, bierka, osoba, sylwetka, bohater, figurka, statua, postura, typ. Źródło: <http://translatica.pl/szukaj/Figur.html> [dostęp: 14.02.2015].

¹¹ W. Knoedgen, *Das Unmögliche Theater: Zur Phänomenologie des Figurentheaters*, Stuttgart 1990, s. 13, cyt. za: H. Jurkowski, *Szkice z teorii teatru lalek*, s. 76.

¹² To dane z dnia 14.07.2017. Jako ciekawostkę przytaczam, że na początku czerwca 2016 roku te wartości wynosiły odpowiednio 151 000 i niemalże 90 000 wyników, co świadczy o dynamicznym rozrastaniu się liczby stron (choć niekoniecznie idzie o tym zwiększenie ilości i jakości treści).

wszystkich krajach europejskich działają lokalne oddziały UNIMA (Union International de la Marionette), działającej pod patronatem UNESCO światowej organizacji zrzeszającej lalkarzy. UNIMA Swiss wydaje dwujęzyczne (francusko-niemieckie) czasopismo „Figura”. Dotychczas ukazało się 77 numerów. Nie jest ono właściwie dostępne w Polsce – jednak natrafiłam na kilka numerów w czasie kwerendy (dotyczącej zupełnie innych badań) w bibliotece Wydziału Sztuki Lalkarskiej Akademii Teatralnej w Białymstoku¹³.

Pierwsze strony wyników wyszukiwań przypominają tablice ogłoszeń – większość wyników to strony internetowe rozmaitych przedsięwzięć lalkarskich – teatrów, muzeów czy możliwości kształcenia. Trudno sugerować się ich kolejnością – algorytm wyszukiwarki Google jest stale udoskonalany i już od dawna nie opiera się tylko na popularności stron, ale też między innymi na historii naszego wyszukiwania, lokalizacji komputera i innych zmiennych¹⁴.

Poza wspomnianymi materiałami informacyjno-reklamowymi udało mi się znaleźć krótki artykuł dotyczący historii lalkarstwa w Szwajcarii autorstwa Hany Ribi pochodzący z książki *Historisches Lexicon der Schweiz* (*Historyczny słownik Szwajcarii*)¹⁵. Autorka (sama współprowadząca teatr lalek) wymienia tam pierwszego znanego z nazwiska szwajcarskiego lalkarza – Solothurner Heinrich Wirre (potwierdzona działalność w latach 1558–1570). Wydaje się, że teatr lalek w Szwajcarii rozwijał się bardzo podobnie do niemieckiego czy francuskiego teatru lalek. Pierwsza stała scena lalkowa powstała w 1903 roku, założona przez Hermanna Scherrera na wzór monachijskiego teatru Papy (Josepha) Schmida. Nosiła ona do 1943 roku nazwę: St. Galler Marionettentheater. Szwajcaria w pierwszej połowie XX wieku była również miejscem poszukiwań prowadzonych przez artystów plastyków zafascynowanych teatrem lalek. Część z nich związana była z ruchem Dada. Intryguje informacja o związkach dramtopisarza Friedricha Dürrenmatta z Marionettentheater Festi-Ligerz w końcu lat czterdziestych. Ribi wymienia daty powstania licznych teatrów lalek czy festiwali, co stanowić może trampolinę do poszukiwań konkretnych informacji na ich temat. Część danych zaskakuje, na przykład ta, że pierwszy profesjonalny teatr lalek we włoskojęzycznej części Szwajcarii założony został dopiero w 1986 roku w Locarno (Theatro dei Fauni).

¹³ Jest to wyjątkowy księgozbiór – dzięki licznym darom znajdują się tam książki i inne materiały dotyczące lalkarstwa z całego świata. Sądzę, że tam udałoby się znaleźć jakąś pozycję dotyczącą interesującego mnie tematu. Przypominam jednak, że moje dociekania służą również sprawdzeniu skuteczności poszukiwań wyłącznie na podstawie materiałów udostępnionych online.

¹⁴ Patrz: Google. *Wszystko o wyszukiwaniu. Jak działa wyszukiwarka?*, <https://www.google.com/intl/pl/insidesearch/howsearchworks/> [dostęp: 15.07.2017].

¹⁵ H. Ribi, *Figurentheater*, *Historisches Lexicon Der Schweiz*, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D11896.php?topdf=1> [dostęp: 13.07.2017].

Najbardziej szczegółowych informacji spodziewałam się na wspomnianej już stronie UNIMY. Jej działalność w Szwajcarii zaczyna się w 1959 roku, gdy założono Stowarzyszenie Teatru Lalkowego (Vereinigung für Puppenspiel, w skrócie SVfP), które w 1972 zostało włączone do Union Internationale de la Marionnette (Unima). Organizacja stowarzysza 49 profesjonalnych¹⁶ i 40 półprofesjonalnych zespołów¹⁷, 13 stałych scen¹⁸, 73 osoby i zespoły zajmujące się pracą pedagogiczną i terapeutyczną¹⁹, siedem festiwali²⁰, jedną wyższą szkołę zawodową, jedną szkołę podyplomową, a także inne osoby i instytucje zainteresowane lalkarstwem²¹. Szwajcarska UNIMA współpracuje z innymi teatralnymi stowarzyszeniami. Poza wydawaniem wspomnianego już czasopisma „Figura” zajmuje się sprzedażą wydawnictw specjalistycznych, prowadzi również bibliotekę (wysyłkową). Jej katalog liczy kilkaset pozycji w różnych językach.

Teatry lalek w Szwajcarii to zarówno stałe zespoły dysponujące budynkiem, zespoły profesjonalne, jak i półprofesjonalne kierujące swoją ofertą do dzieci i dorosłych. Odrębną i ważną dziedziną wydaje się praca terapeutyczna z wykorzystaniem lalek, prowadzona przez specjalizujące się w tym zespoły i terapeutów indywidualnych. Warto dodać, że w Polsce to wciąż bardzo mało popularna forma działalności związanej z lalkarstwem.

Szwajcarska UNIMA zrzesza następujące instytucje dysponujące stałą siedzibą:

Nazwa	Lokalizacja
Basler Marionetten Theater	Bazylea
Berner Puppentheater	Berno
Fabrikpalast Aarau	Aarau
Figuren Theater St. Gallen	St. Gallen
Figurentheater Wettingen	Wettingen
La Turlutaine/Théâtre Atelier de Marionnettes	La Chaux-de-Fonds
Marionnettes de Genève	Genewa
Musée Suisse de la Marionnette et Théâtre des Marionnettes	Fryburg

¹⁶ Wykaz Mitglieder / Professionelle Bühnen, <http://www.unimasuisse.ch/?id=11> [dostęp: 11.07.2017].

¹⁷ Wykaz Mitglieder / Nebenberufliche Bühnen, <http://www.unimasuisse.ch/?id=16> [dostęp: 11.07.2017].

¹⁸ Wykaz Mitglieder / Feste Häuser, <http://www.unimasuisse.ch/?id=56> [dostęp: 11.07.2017].

¹⁹ Wykaz Mitglieder / Therapeutisches Figurenspiel, <http://www.unimasuisse.ch/?id=18> [dostęp: 11.07.2017].

²⁰ Wykaz Mitglieder / Festivals, <http://www.unimasuisse.ch/?id=57> [dostęp: 11.07.2017].

²¹ To dane statystyczne podane w tekście na stronie głównej (Startseite/Begrüssung <http://www.unimasuisse.ch/?id=7> [dostęp: 11.07.2017]), gdyż odbiegają one od liczby osób i instytucji wymienionych w wykazach na tej samej stronie.

Theater für di Chlyne/Théâtre pour les petits	Biel/Bienne
Theater Stadelhofen	Zürich
Théâtre de la Poudrière	Neuchâtel
Théâtre de Marionnettes de Lausanne	Lozanna
Winterthurer Marionetten Theater im Waaghaus	Winterthur ²²

W większości to teatry, ale powyższa lista obejmuje też instytucje muzealne lub łączące oba nurty. Teatry otrzymują zwykle dofinansowanie od miasta, zdobywają także inne środki. Poza graniem spektakli oferują wynajem przestrzeni, a także bardziej oryginalne formy jak „kolacje teatralne”.

Uważam, że ocena repertuaru tych teatrów, a także działalności grup niedysponujących stałymi siedzibami tylko na podstawie publikowanych materiałów jest nie na miejscu. Wiadomo, jak bardzo oferta reklamowa potrafi odbiegać od rzeczywistości (nie zawsze na niekorzyść spektaklu). Przeglądając strony internetowe, można ocenić, jakie tytuły są grane, choć już ocena częstotliwości wystawiania poszczególnych sztuk może sprawiać kłopoty. Grupy docelowe widzów da się ocenić, analizując tytuły, typy sztuk czy wreszcie bazując na deklaracjach twórców. Posiłkując się publikowanymi zdjęciami lub materiałami filmowymi, możemy ocenić stylistykę scenografii czy popularność poszczególnych technik lalkowych. Jednak ocena jakości artystycznej spektakli prowadzona w ten sposób jest po prostu niemożliwa. Nawet stwierdzenie, czy dana grupa teatralna jest rzeczywiście ceniona i znana w środowisku, okazuje się prawie niemożliwe. Jakikolwiek domniemanie i gdybanie w tej dziedzinie są bardzo niesprawiedliwe i nieprofesjonalne. To trudności związane nie tylko z obroną metodologią. Ocena jakości artystycznej jest zawsze kwestią kontrowersyjną i trudną, choć ta metoda z całą pewnością je pogłębia.

W Szwajcarii organizowanych jest stosunkowo wiele festiwali poświęconych teatrowi lalek:

Nazwa festiwalu	Lokalizacja
Appenzeller Figurentheater-Festival	Appenzell
Festival Internazionale delle Marionette	Lugano
festival internazionale il castello incantato	Locarno
Figura Theaterfestival	Baden
Figuren Theater Festival Basel	Bazylea i Riehen
MARIBUR	Stabio
MarionNETtes – Festival International	Neuchâtel ²³

²² Wykaz Mitglieder / Feste Häuser, <http://www.unimasuisse.ch/?id=56> [dostęp: 11.07.2017].

²³ Wykaz Mitglieder / Festivals, <http://www.unimasuisse.ch/?id=57> [dostęp: 11.07.2017].

To zróżnicowane imprezy. Część z nich poświęcona jest klasycznemu lalkarstwu. W kontrze stoją przeglądy nowoczesnego teatru formy, jak Figura Theaterfestival z Baden czy Figuren Theater Festival w Bazylei i Riehen. Oba w deklaracjach organizatorów prezentują szerokie spektrum teatru lalek, figur, materiałów i form. Te artystyczne poszukiwania kierowane są zwykle do widza dorosłego. MarionNETtes – Festival International z Neuchâtel to biennale imponujące rozmachem, a jego „międzynarodowość” umieszczona w nazwie nie jest pustą deklaracją. Festiwal Maribur to znany w całej Europie przegląd teatru dla widzów najmłodszych (w wieku od trzech miesięcy do pięciu lat). Co ciekawe, większość omawianych imprez festiwalowych nie jest organizowana przez wymienione wcześniej instytucje teatralne. Wszystkie znane mi polskie festiwale lalkarskie organizowane są przez teatry (w większości instytucjonalne, ale nie tylko).

W Szwajcarii istnieją cztery szkoły wyższe zajmujące się kształceniem artystów teatru: Hochschule der Künste Bern, Hochschule für Bewegungstheater – Scuola Teatro Dimitri, Haute école de théâtre de Suisse Romande i Zürcher Hochschule der Künste. Oferują kształcenie aktorów, reżyserów, scenografów, tancerzy i pedagogów teatru. Nie udało mi się potwierdzić informacji pojawiających się na kilku stronach internetowych (także UNIMA Suisse), że uczelnia z Zurychu kształci lalkarzy. Do informacji o tym, że studia, zarówno licencjackie, jak i magisterskie, „przygotowują do wszelkiego typu występów – na żywo, jak i w filmie i telewizji”²⁴, podchodzę ze sporym dystansem. Sztuki lalkarskiej można nauczyć się samemu, pod kierunkiem mistrza, praktykując w teatrze lub na studiach wyższych. Tym niemniej wymaga to godzin ćwiczeń, podobnych do tych, które konieczne są do osiągnięcia biegłości w grze na instrumencie muzycznym. Na „zwykłych” studiach aktorskich może nie być na to czasu. Znalazłam jednak informację o studiach podyplomowych przygotowujących lalkarzy. Prowadzone są one przez Verein Weiterbildung Figurentheater, trwają dwa lata, zajęcia odbywają się w Liestal²⁵. Weekendowe spotkania odbywają się raz w miesiącu. Kosztują 15 000 franków za cykl. Obejmują takie zajęcia jak: Skizzieren und Materialsprache (połączenie zajęć z rysunku, rzeźby i pracy z przedmiotem i tekstem), Erzähltechniken/Erzählen (opowiadanie), Animatio/Improvisation/Spieltechniken (animacja, improwizacja, technika gry z lalką), Inszenierung von Geschichten/Dramaturgie (inscenizowanie historii i dramaturgia), Figurenbau (budowa lalek), Stimmbildung: Gesang (praca z głosem: śpiew), Stimmbildung: Sprechen (praca z głosem: mowa), Bewegung und Tanz (ruch i taniec), Rhythmus/Musik (rytm i muzyka). To program porównywalny do zajęć prowadzonych przez kierunki lalkarskie na innych uczelniach europejskich. Zwykle

²⁴ Zürcher Hochschule der Künste Hochschule. Kurzporträt, <https://www.zhdk.ch/kurzportraet-572> [dostęp: 12.07.2017].

²⁵ Weiterbildung Figurentheater Veranstaltungen des Verein Weiterbildung Figurentheater, <http://weiterbildung-figurentheater.ch/index.html> [dostęp: 13.07.2017].

jednak są to studia dzienne na poziomie licencjackim (lub, jak w Polsce, jednolite studia magisterskie) trwające od trzech do czterech i pół roku.

Wydaje się, że przyjęta przeze mnie metodologia sprawdziła się. Udało mi się przeprowadzić rekonesans i zgromadzić podstawowe informacje na temat teatru lalek w Szwajcarii. Jednak nie jestem usatysfakcjonowana. Trudno nie zauważyć nieścisłości wynikających z interpretacji informacji pochodzących z różnych źródeł. Moim własnym ograniczeniem jest znajomość jedynie języka niemieckiego, szczątkowa znajomość francuskiego i zupełny brak znajomości pozostałych języków urzędowych Szwajcarii. Nie pozwoliło to na dokładniejsze dociekania dotyczące tematu.

Uważam, że stosowana przez większość moich rówieśników i młodszych kolegów-studentów metoda analizy danych zastanych na podstawie materiałów znalezionych online wymaga uzupełnień z innych źródeł. Sprawia wrażenie „prostej, łatwej i przyjemnej”, jednak dociekanie prawdy nie jest łatwe, wymaga krytycyzmu – np. oceny, które z informacji są godne zaufania, a które są jedynie reklamą. Coraz dłuższe życie stron internetowych, często zawierających od lat bezmyślnie kopiowane dane, powoduje, że ryzyko znalezienia danych nieaktualnych rośnie. Kolejne trudności nastroczają próby porównania ze sobą np. kilku teatrów. Każdy z nich umieszcza inne informacje na swój temat. Przeprowadzenie ankiet wydaje się w takiej sytuacji dużo lepszą metodą. Zwiększa szanse na to, że nasze zestawienie będzie pełne. Sądzę jednak, że przeszukiwanie stron internetowych jest dobrą podstawą do konstruowania takiej ankiety czy jakiegokolwiek innej metody badawczej wymagającej badań terenowych. Pozwala też na wstępną ocenę, czy badanie danej przestrzeni jest dla nas interesujące i godne poświęcenia mu czasu.